

Posudek vedoucího práce:

Veronika Gregorová, Vliv zrušení nevolnictví na sňatkové migrace ve vybrané moravské farnosti,

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2023.

V předložené práci se Veronika Gregorová zaměřila na problematiku, která se v posledních dvaceti třiceti letech oprávněně těší pozornosti sociálního dějepisu: vychází z reflexe sociální praxe lidí v tradiční společnosti a zapadá do zorného pole nejen historické demografie, ale např. i historické antropologie. Jedná se o problematiku geografické mobility poddaného obyvatelstva v souvislosti se sňatkem, kterou autorka sledovala v rámci moravské farnosti Bystřice nad Perštejnem v letech 1751-65 a 1802-21.

V českých zemích byla sňatková mobilita podmíněna principy dědického práva, které zajišťovalo držbu půdy pouze jednomu z dědiců a ostatní obvykle odsuzovalo k hledání vhodné příležitosti k získání nějaké usedlosti. Jednou z takových příležitostí byl jistě i sňatek, což vytvářelo předpoklady pro vcelku čilou sňatkovou mobilitu na kratší i delší vzdálenosti. Z druhé strany byl však do roku 1781 větší pohyb obyvatelstva v souvislosti se vstupem do manželství podvázan existencí institucionálních omezení, souvisejících s patrimoniálním systémem a především nutností vrchnostenského souhlasu se sňatkem. Vrchnosti prostřednictvím výhostu kontrolovaly trvalý odchod poddaných z panství a souhlas se sňatkem, v důsledku něhož by vrchnost přišla o jednoho poddaného, nebyl samozřejmostí, přestože jeho vydání znamenalo příjem do vrchnostenské kasy. Autorka vycházela z hypotézy, že zrušení tělesného poddanství Josefem II. roku 1781 odstranilo administrativní a finanční překážky, které do té doby mohly významně omezovat sňatky poddaných s odlišnou poddanskou příslušností, a proto lze očekávat, že v časové sondě po zániku nevolnictví (1802-21) bude podíl takovýchto sňatků zřetelně vyšší než v časové sondě před zrušením nevolnictví (1751-65).

Autorka založila svou studii na sledování původu snoubenců, jejichž sňatky byly evidovány v matrikách. Původ snoubenců vypovídá o migracích v souvislosti se sňatkem jen nepřímou, neboť z něj nijak nelze usoudit, kde se novomanželé po sňatku usadili – zda v místě původu nevěsty anebo ženicha (z okolností, v jaké farnosti byl sňatek uzavřen, se na tento krok nijak usuzovat nedá: v literatuře je dobře doložena tendence uzavírat sňatky ve farnosti, odkud pocházela nevěsta, ačkoliv se tam pár usadit nehodlal). Přísně vzato lze jen sledovat, v jaké míře se realizovaly sňatky mezi osobami s rozdílnou poddanskou příslušností a zda v tomto ohledu sehrálo svou roli zrušení instituce tělesného poddanství, která sňatek mezi dvěma cizopanskými poddanými administrativně komplikovala.

V tomto ohledu ztěžuje badatelovu situaci okolnost, že klíčový pramen, tj. matriky, jsou produktem církevní správy, která ovšem byla zcela mimoběžná se správou patrimoniální: hranice farností se nijak nekryly s hranicemi panství. Pod správou jedné farnosti tak mohly patřit lokality z různých panství a naopak na území dominia mohlo zasahovat více farních obvodů. Tak tomu bylo i v případě bystřické farnosti, která z větší části spravovala obce, spadající pod panství Bystřice, ale patřily sem i vesnice z panství Pernštejn a z panství Kunštát.

Autorka se rozhodla nesledovat primárně aspekt vzdušné vzdálenosti mezi lokalitami, odkud ženich a nevěsta pocházeli, ale aspekt poddanské a farní příslušnosti jednotlivých snoubenců, což z hlediska badatelské otázky bylo zcela na místě. Zavedla proto pět kategorií, do kterých sňatky rozřazovala: postihují různé kombinace eventualit, které mohly nastat. V tomto bodě mám připomínku, týkající se definování těchto kategorií, konkrétně kategorie druhé a čtvrté. Druhá kategorie má zahrnovat sňatky, kdy „každý ze snoubenců pocházel z jiné obce, ale oba pocházeli z bystřické farnosti“ (s.32), nicméně tato definice implikuje, že

se sem spadají i případy, kdy sice bydliště ženicha i nevěsty patřilo pod farnost Bystřice n.P., ale každá lokalita byla na jiném panství. Jenže těmto situacím je vyhrazena čtvrtá kategorie.. Předpokládám, že jde jen o definiční nedůslednost a že ve skutečnosti byly do druhé kategorie započítány jen sňatky dvou bystrických farníků z bystrického panství. Řečeno to ale není a čtenář může být zmaten.

Metodicky postup Veroniky Gregorové tedy spočívá v rozřídění všech zjištěných sňatků do vytvořených kategorií a v porovnání zjištěných podílů v obou údobích. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout, že jde o způsob rozboru matrik, který už předpokládá jednak přečtení zápisů (a tedy paleografické dovednosti a orientaci v raněnovověkém kurentu), jednak ztotožnění (latinizovaných) názvů obcí s dnešními lokalitami. Obojí vyžaduje značné úsilí, které Veronika Gregorová jednoznačně vynaložila a její přístup k práci se vyznačoval chvalyhodným zájmem, ba zápalem a příkladnou pečlivostí. Text však byl dokončován relativně narychlo, což se podepsalo hlavně na interpretaci zjištěných hodnot a kvalitě zpracování kvantitativních výsledků, ač zcela nepochybně by bylo v možnostech a silách autorky, aby obojí dotáhla do podoby hodné publikování. Textová část analytického oddílu práce takto příliš nevybočuje z prostého popisu zjištěných hodnot a jistě má značné rezervy po stránce jak interpretační, tak zejména komparační (srovnávací data autorka čerpá téměř výlučně z prací Josefa Grulichy a Alice Velkové, i když k dispozici je celá řada studií, které si geografického původu snoubenců všimají a jež by bylo dobré zohlednit). Že interpretační práce se zjištěnými daty není dokonalá, je u bakalářské práce, tedy prvního pokusu studenta o odborný text, pochopitelné. Co je ovšem práci potřeba důrazně vytknout, je nedbalá až matoucí presentace výsledků v tabulkách. V tabulce 3 (s.30) je uveden počet sňatků v jednotlivých letech pro obě sledovaná období. Součty za jednotlivé časové sondy v tabulce nejsou, ale když si počty případů sečte čtenář po vlastní ose, dospěje k celkově 701 sňatku za léta 1751-65 a 656 sňatkům za léta 1802-21. To sice odpovídá údajům, které autorka uvádí v textu na s.31, ale neodpovídá to údajům v tab. 4 a 5. Ty zachycují rozložení sňatků podle jednotlivých lokalit a shora definovaných kategorií pro léta 1751-65 (tab. 4) a 1802-21 (tab. 5). Zde celkový součet sňatků také není uveden, jak by se patřilo, ale sečte-li si čtenář sňatky sám, dojde k 616 (tab. 3), resp. 642 (tab. 4) sňatkům. Naléhavá otázka zní: kam se podělo 14 sňatků z let 1802-21 a dokonce 85 sňatků z let 1751-65? Kromě toho nevidím důvod, proč v tabulce uvádět jen podíly a nikoliv absolutní počty. Zároveň chybí údaj, z čeho podíly jsou. Na první pohled se zdá, že z celkového počtu sňatků v konkrétní lokalitě, ale pak by měl součet procentních bodů pro jednu lokalitu dávat 100. Nicméně hned v první uvedené lokalitě, Bystřici, je to 86,9%, v druhém Domaníně je to pro změnu 100,2%... Vzhledem k tomu, že práce je kvantifikující povahy a tabulka je v podstatě klíčovým výstupem, je toto dost zásadní chyba.

V práci je i několik věcných nepřesností a zavádějících tvrzení. Např. dosti matoucí je výklad o vývoji matrik u nás: „Olomouckou synodou z roku 1591, resp. pražskou synodou z roku 1605 bylo nařízeno všeobecné vedení i katolických farních matrik, a to z podnětu pražského kardinála Arnošta Harracha, který usiloval o obnovu rozvrácené církevní správy.“ (s. 28) Jenže Harrach se stal arcibiskupem až v roce 1623; v době konání olomoucké synody nebyl ještě na světě a v době konání pražské synody mu bylo pouhých sedm let. O obnovu rozvrácené církevní správy sice usiloval, ale až po skončení třicetileté války, která byla příčinou tohoto rozvratu (činil tak z titulu arcibiskupa pražského, kterým byl až do své smrti v roce 1667). K vývoji matričního zápisu je dále uvedeno, že Josefem II. předepsaný nový matriční formulář (1784) rušil používání latiny, kterou pak nahradila čeština, „někde však na mnoho let převládla němčina.“ (s. 29) To vyznívá, jako by v celé dosavadní praxi matriky byly vedeny v latině. V naprosté většině případů byly však matriky v 17. a 18. století vedeny v jazyce místního obyvatelstva, tj. česky nebo německy a latinu do matričního zápisu ve skutečnosti zavedlo až nařízení z roku 1770. Výnos z roku 1784 tak jen revidoval starší

opatření a vrátil se k předchozí praxi, kdy zápisy byly do matrik činěny v češtině nebo němčině.

Příkladem poněkud zavádějících tvrzení je i pasáž na s. 35, kde autorka interpretuje poznatky z první časové sondy (1751-65): „Uvažujeme-li spolu s Grulichem, že vstup do manželství byl u mužů spojen s převzetím rodinného majetku, pak se sňatkové migrace týkaly spíše mladších bratrů, kteří dle zásad dědického práva nemohli podíl na rodinném jmění získat.“ Jednak zdaleka neplatilo, že vstup do manželství byl v případě dědice spojen s převzetím rodinného majetku (dědic se v mnoha případech oženil dříve a pak vyčkával, až mu otec hospodářství předá), jednak až do úpravy poddanského dědického práva v roce 1787 platila zvyklost, že dědictví se ujímal nejmladší syn, nikoliv nejstarší.

Při obhajobě by rovněž bylo dobré vysvětlit závěr, že „zjištěný trend poukazuje .. na postupnou nápravu přerušovaných kulturních tradic z období pobělohorského“. Interpretovat zjištění, že v druhém sledovaném období pocházeli partneři ještě ve větší míře ze stejné lokality nebo z lokalit velmi blízkých, než v prvním sledovaném období, jako návrat k původním (předbělohorským) poměrům je značně neadekvátní a také nedoložitelné. Představa, že hledání partnera ve vzdálenějších lokalitách bylo důsledkem neutěšených demografických poměrů, kdy početní oslabenost místní populace bránila najít si ženicha/nevěstu mezi místními, naráží především na skutečnost, že od poloviny 17. století populace českých zemí trvale rostla a populační ztráty za třicetileté války byly vyrovnány nejpozději kolem roku 1700.

Posudek se z principu zaměřuje především na výtky, nicméně je potřeba znovu vyzdvihnout, že předložená práce řeší jasnou badatelskou otázku zcela adekvátní metodou, a skrývá se za ní celkem náročná analýza matrik a zvládnutí solidních paleografických dovedností. Bakalářskou práci Veroniky Gregorové proto doporučuji k obhajobě a navrhuji ji hodnotit jako velmi dobrou.

V Praze, 7.9.2023

Markéta Pražáková Seligová, PhD.